

Monografier

Människans metamorfos. Ålder och den mognande kroppens politik, 1580–1850

Maja Bondestam

Nya Doxa, 2020, 429 s.

Maja Bondestams syfte är att undersöka hur ålders- och mognadsbegrepp har förändrats från tidigmodern till modern tid, och hur de förhållit sig till kön, stånd och klass. Det är det "kulturella ordnandet" av ålder som, enligt Bondestam, har format utsikter och gränser för människor att bli och förbli vuxna. Åldrandet och mognandet ska ses mot bakgrund av modernisering och vad Bondestam menar är individens historiskt sett nya möjligheter till frigörelse från börd, kön och hemvist. Bondestam betonar flera gånger åldrandets mångbottnade karaktär och pekar i inledningen ut ett flertal olika tolkningsramar som forskningsmetodik inspirerats av. Det är bland annat Michel Foucaults biopolitik och Reinhardt Kosellecks moderna tidsmedvetande, men även kollegan Anders Ekströms tolkning av "den nya kulturhistoriens" syfte som att undersöka representationernas politik och praktik, medieformer och iscensättningar där språket aktivt konstruerar och formar kulturen. Bondestam vill därmed genom lokala, konkurrerande och tävlande framställningar se mognandet som en aktiv del i moderniseringsprocessens många olika aspekter, inte som ett resultat av dem.

De konstruktivistiska perspektiven som kommit med den nya kulturhistorien tar Bondestam med sig till åldersforskningen på ett sätt som inte gjorts tidigare. Ålder och mognad blir här något som aktivt skapats. På 1500-talet var ålder en ändamålsenlig och rörlig kategori som kunde modi-

fieras med fostran, förkovran, utbildning och umgänge. Med åldern kom duglighet och legitimt maktutövande. I början av 1600-talet var åldern en analogi mellan den enskildes kropp och hela historiens lopp. Under båda århundradena ställdes den enskildes åldrande mot en rad enkla mallar för livets faser, och de var tillämpbara på människor i gemen oavsett kön eller social tillhörighet. Vid 1600-talets slut diskuterades kroppslig och sexuell mognad inför ingäendet av äktenskapet. Då måste jurister och teologer väga den enskildes kroppsliga och själsliga förmågor, egenskaper och mognad inför varje avgörande. Ingen specifik ålder i år räknat kunde avgöra när någon var bekväm till äktenskap. Under 1700-talet fick kroppen ett större förklaringsvärde i organiseringen av samhället. Samtidigt fjärmades den från klimatet, årstider och tidens cykliska gång. Kroppen kunde ha en normaliserad mognadsprocess baserad på kronologisk ålder, mot vilka andra kroppar kunde mätas. Var de brådmogna, snusförnuftiga? Klass och ålder gick därmed mycket enklare att urskilja. Kvinnors kroppar avskildes också från den nya moderniserade manskroppen vars mognad rörde sig från klarhet till klarhet, i en rätlinjig temporalitet. Kvinnokroppen var ännu under 1800-talet kvar i en tidigmodern kronologi, cyklisk och stillastående. Mognadsprocessen blev könsspecifik.

Under vägs gång ägnar sig Bondestam åt analyser av begrepp: åt hur "vuxen" under 1500-talet var ett adjektiv som beskrev att en kropp slutat växa, inte en persons mognad eller ålder; åt hur manlig på 1700-talet också kunde avse en särskild ålderskategori, när en person oavsett kön var giftasvuxen, till exempel. I kapiteln

om äldre tid rör sig skildringen framåt som en fuga. Resonemangen snirklar sig fram, slutsatser dyker upp, blinkar till, och återkommer i (nästan) samma form flera gånger. Däremellan presenteras empiriska exempel som på olika sätt belyser bokens tematik. Det är svårt att veta om detta är ett stilistiskt val från Bondestams sida. Den polyfoni som kommer till uttryck i kapitlet från olika källor korresponderar inte alltid med varandra, men enligt utgångspunkterna kanske det heller inte var avsikten. Första kapitlet behandlar Per Brahes hushållsbok, det andra Sigfrid Aron Forsius *Speculum vitae humanae* och det tredje förarbeten till lagar. Tematiken kring ålder, mognad och manbarhet återkommer gång på gång, men bygger på skilda utgångspunkter från författarnas sida. Att man betonar skicklighet i att sköta ett hushåll som ett viktigt kriterium för mognad i en hushållsbok och det mänskliga livets cykliska natur som en del i Guds stora plan i ett teologiskt verk är kanhända inte förvånande. Och frågan reser sig varför inte hushållsbok har jämförts med hushållsbok, medicinsk litteratur med dito (även om den svenska medicinska litteraturen är liten finns mycket dansk litteratur från 1500- och 1600-talen i svenska bibliotek).

För att vara en bok om den åldrande kroppen är det konkret kroppsliga relativt frånvarande i skildringen och kvinnokroppar spelar en undanskymd roll. Det har delvis att göra med att den manliga kroppen under tidigmodern tid inte bara var en norm, utan också gavs en universell karaktär. Tolkningsmodellerna gjorde att även kvinnokroppar inrymdes i det som sades om manliga kroppar. Under 1700-talets gång och 1800-talets början ser vi istället hur manskroppen blev till norm i en annan mening, med den nya framåtsyftande manliga mognaden. Men det är förstas också ett val av författaren. När skiftet går till de medicinska skrifterna på 1700-talet försvinner de litteraturgenrer där kvinnors mognad och ålder kan tänkas ha diskuterats, som hushållsböckerna och de teologiska skrifterna.

Längre fram i boken, när vi närmar oss "det moderna", bryts imitationsstrukturerna i stor utsträckning. Skildringen blir istället mer direkt och målinriktad på samma sätt som den nya synen på tid gjorde det möjligt att bryta sig ur tidens eviga cykler. Det är också härifrån som bokens titel härrör: det var Carl von Linné som i en avhandling med titeln *Metamorphis humanam* beskrev hur barnet och gamlingen var ofantligt olika, men ändå samma person. På 1700-talet, med medicinsk litteratur framför sig, är det tydligt att Bondestam behåller landskapet. Samtidigt blir referenserna till Koselleck, Foucault, Anthony Giddens, Dror Wahrman, Thomas Laqueur och andra modernitetens uttolkare fler och fler. Bondestam säger i inledningen att hon inte tänker sig att utvecklingen har varit linjär eller att en enda förändringskraft har styrt meningsskapandet om ålder. Samtidigt gör den ovanligt starka betoningen på modernisering – och avsaknaden av diskussion av kritiken mot Wahrman, Giddens och Laqueur för deras skildringar av tidigmodern tid – att linjen ändå blir väldigt tydlig. Bondestams utgångspunkt, att fokusera på lokala och konkurrerande mognadsbegrepp, ger olika resultat beroende på tidsperiod. Tidigmoderna uttolkningar av mognad verkar mer lokala och motsägelsefulla än under 1700- och 1800-talen. Det kan vara en allmän strömlinjeförminning av begrepps användningen, eller så är det Bondestams egen stärkta analyskärpa som ger detta resultat.

Vad som är utgångspunkt, resultat eller stilistiskt val är inte alltid enkelt att avgöra. Det är knappast Bondestams så mycket som den nya kulturhistoriens dilemma att utgångspunkt och resultat ibland flyter samman. Det uppstår emellertid en paradox mellan bokens mångordiga text och dess intressanta och viktiga resultat. Jag hade velat slå följe mer med Bondestam själv än med hennes vittberömda kollegor, men det kanske inte var vad hon ville. Mångbottnat är det förvisso.

Karin Sennfeldt

Jag saknar fruntimmer här:
En biografi över Anna Bugge
Wicksell

Christina Carlsson Wetterberg

Natur & Kultur, 2020, 404 s.

När Nationernas Förbunds församling sammanträdde första gången i november 1920 var Anna Bugge Wicksell (1862–1928) en av sex svenska delegater. Hur kom det sig att hon blev utvald och fick tillträde till den dittills exklusivt manliga diplomatiska sfären? Frågan stod inte i fokus när Christina Carlsson Wetterberg inledde arbetet med biografen över Bugge Wicksell, men den blev allt viktigare efterhand. Det var arbetet för kvinnlig rösträtt och andra kvinnofrågor som varit Bugge Wicksells kall under största delen av hennes liv, även om också fredsfrågor hade engagerat henne länge. I rösträttsarbetet var hon dock en av många, medan hon i den internationella gärningen var unik, konstaterar Carlsson Wetterberg.

Ambitionen med boken är att fånga Bugge Wicksell som person och att placera henne i ett idéhistoriskt och politiskt sammanhang: de hinder och möjligheter hon mötte, balansgången hon gick mellan engagemanget i kvinnorörelser och försöken att ge sig in i mansdominerade institutioner, hennes drivkrafter, de avtryck hon gjorde samt förbindelsen mellan hennes privata liv och offentliga gärning. Mycket försvårade hennes liv, utöver det faktum att hon var kvinna: samvetsäktenskapet hon ingick med Knut Wicksell, makens provocativa sätt och radikala åsikter, hennes egna radikala åsikter, hennes norska medborgarskap som byttes till svenskt först 1911 med mera. Att hon till slut hamnade där hon hamnade var alltså långt ifrån självklart.

Sedan tidigare finns bara en kortare levnadsteckning över Bugge Wicksell, av Gulli Petrini från 1934 samt en biografi skriven av sondottern Liv Wicksell Nordqvist från 1985. När den senare skrevs fanns ännu inte dagens rika forskning om

de kvinnliga rösträtts- och fredsörelserna, vilken Carlsson Wetterberg utnyttjar flitigt och väl för att sätta in Bugge Wicksells liv och gärning i ett större sammanhang. Källmaterialet bygger framför allt på en omfattande brevsamling, men också tidningsartiklar, texter författade av Bugge Wicksell och protokoll, årsberättelser och andra texter utgivna av de många föreningar och organisationer hon verkade i. Källhänvisningarna är mycket noggranna. Carlsson Wetterberg berättar också när brev eller andra källor saknas, och är tydlig med vad som är hennes egna spekulationer. Kapitlen har en övergripande kronologisk struktur, men är uppdelade i kortare delar som emellanåt har en tydlig tematik, som rösträtts- och äktenskapsfrågor, fredsfrågor, privatlivet eller Knuts karriär. Strukturen fungerar för det mesta väl, men eftersom det blir en del hopp fram och tillbaka i tiden hade påminnelserna om vilket år som behandlas kunnat vara fler.

Barndomen och den tidiga ungdomen i Norge – Egersund och Kristiania – avhandlas på några sidor, och berättelsen börjar på riktigt 1881, då Anna Bugge var 19 år och började studera som privatist för att ta studentexamen. Som gymnasist var hon med och grundade Skuld, den diskussionsförening som brukar ses som starten för den norska kvinnorörelsen. Hon var den femte kvinnan att ta studenten i Norge, vilket följdes av en filosofisk grundexamen vid universitetet och juridikstudier. Sin juristexamen tog hon dock först 1910 i Sverige. På den första nordiska kvinnokonferensen i Köpenhamn sommaren 1888 träffade hon Knut Wicksell, vilket gjorde att hennes liv tog en ny vändning. Ett år senare ingick de samvetsäktenskap genom ett juridiskt giltigt kontrakt. Anna – som därefter kallade sig Anna Bugge Wicksell och så småningom ofta bara Anna Wicksell – hade nog velat gifta sig med tanke på sin familj och samhällets fördömanden, men för Knut var det inget alternativ på grund av den rådande äktenskapslagstiftningen, framför allt hustruns omyndighet och en hård skilsmässolag. Båda mötte svårigheter

på grund av samvetsäktenskapet under åren som följde, inte minst Anna som inte fick träffa sin familj på sju år. Efter sekelskiftet blev relationen med familjen god igen.

Knut var ”bohemisk, yvig, spontan och gärna provocerande”, och Anna ”mer lågmäld, saklig och pragmatisk”, skriver Carlsson Wetterberg (s. 10). När de träffades hade Knut redan länge varit en känd och kontroversiell person i den offentliga debatten i Sverige. Hans radikala åsikter och provokativa stil ställde ofta till det för honom, inte minst i den akademiska karriären som nationalekonom. Anna och vännerna gjorde vad de kunde för att få honom att inte provocera i onödan – i slutändan handlade det om att säkra familjens ekonomi, som ofta var osäker. Knuts karriär styrde var de bodde: ett år i Paris, sedan i Stockholm och i Uppsala, därefter 16 år i Lund där han fick en professur, och till sist i Stockholm igen efter att Knut gått i pension och där deras likasinnade vänner fanns. De fick två söner och tog även Annas systerson som fosterbarn efter att systemen dött i barnsäng.

Anna Bugge Wicksell var hela tiden engagerad i kvinno- och fredsfrörelserna lokalt, nationellt och internationellt och började redan under 1890-talet göra sig ett namn i offentligheten. Hon var med om att grunda många föreningar och organisationer, och hon satt i styrelser, höll föredrag, skrev texter till publikationer av olika slag och åkte på internationella konferenser. Hon var, liksom Knut, liberal med en stark inriktning mot sociala reformer. År 1905 återupptog hon sina juridikstudier. Den mest spektakulära insatsen inom rösträttsrörelsen gjorde hon 1910, då hon upptäckte att det fanns ett kryphål i lagstiftningen som gjorde att gifta kvinnor med skattsedel kunde få kommunal rösträtt och valbarhet. Hon satt själv sedan i stadsfullmäktige i Lund och Stocksund.

När första världskriget bröt ut hamnade den kvinnliga rösträttsfrågan i bakgrunden. Bugge Wicksell lade då mer kraft på fredsarbetet, där ledorden för henne

var internationell rättsordning, skiljedom och medling. År 1917 engagerades hon i en kommitté som tillsatts av utrikesdepartementet för att utarbeta förslag i frågor där de neutrala staterna ansåg sig kunna bidra efter kriget. När Nationernas Förbund förverkligades 1920 omvandlades kommittén till Kommittén för folkförbundsärenden, och när delegationen till förbunds församlingens första möte utsågs i oktober fanns Bugge Wicksell med. Exakt hur det gick till har Carlsson Wetterberg inte lyckats utröna; den enda källan säger att det var Hjalmar Branting som låg bakom utnämningen, vilket inte är omöjligt eftersom de var vänner sedan länge. Hon utnämndes sedan också som enda kvinna till ledamot av Permanenta mandatkommissionen, som skulle övervaka hur mandatmakterna fullföljde sina uppgifter i de gamla tyska och osmanska kolonierna, utan att egentligen ha någon erfarenhet av de frågor som skulle hanteras där. Hon antog själv att hon blivit vald eftersom det inte funnits någon kvinna med de rätta kvalifikationerna, och ägnade sedan mycket tid och kraft åt att åtgärda sin brist på kunskap. Hon var en del av både den svenska delegationen och mandatkommissionen fram till sin död 1928, och behöll ända till slutet sin tilltro till förbundets förmåga att bevara freden.

Genom de många breven kommer vi nära Anna Bugge Wicksell som person, och med hjälp av tidigare forskning lyckas Carlsson Wetterberg också mycket väl i sin ambition att placera henne i ett idéhistoriskt och politiskt sammanhang. När källor nära Bugge Wicksell saknas används memoarer från och biografier över personer i hennes närhet för att fylla i luckorna. Språket är lätt utan att bli banalt. I början och slutet av varje kapitel finns föredömliga sammanfattningar som blickar både bakåt och framåt. Intressant vore en sammanfattning av hur Anna Bugge Wicksells idéer utvecklades över tid. Å andra sidan verkar hon ha varit en person som stod fast vid ungefär samma principer livet igenom.

Ida Jansson

Stadens sociala ordning. Stånd och klass i Malmö under sjuttonhundratalet

Lars Edgren

Studia Historica Lundensia, 2021, 216 s.

En socialhistorisk studie efter den kulturella vändningen, så presenterar Lars Edgren sin bok *Stadens sociala ordning*, i vilken han vill kartlägga hur den sociala stratifieringen i Malmö såg ut i praktiken under 1700-talet. Med andra ord nöjer han sig inte med att studera hur människor kategoriserades i offentliga uppteckningar av samtida myndigheter eller eftervärldens forskare, utan hur de själva valde att gruppera sig. Han gör detta främst genom att undersöka källtyper som inte stod i fokus för den första socialhistoriska vägen under 1950-, 1960- och 1970-talen, men också genom en kritisk diskussion av de teoretiska begreppen klass och stånd i förhållande till varandra.

Boken består av sju kapitel plus ytterligare ett för sammanfattning och slutsats samt diverse bilagor. Efter att ämnet, de teoretiska utgångspunkterna och staden Malmö under 1700-talet introducerats i de första två kapitlen följer huvudundersökningen. Där studeras olika gruppers inflytande över stadsstyret: social stratifiering utifrån dels mer traditionella källor som skattelängder, dels nyare, som kyrkobänkslängder, begravningsringningar, parader med mera samt slutligen några särskilt intressanta enskilda personer genom fallstudier. Därigenom ges en mångfasetterad bild av de sociala gränser som drogs i 1700-talets Malmö.

Edgren har utfört ett gediget arbete såväl teoretiskt som empiriskt. I diskussionen om vilka begrepp som bäst beskriver ståndssamhällets sociala stratifiering påpekar han bland annat det felaktiga i att förutsätta att termerna stånds- och klassamhälle utesluter varandra. Ståndssamhället var ett klassamhälle. Samtidigt hade det specifika drag som det moderna

klassamhället saknar. Politiska och juridiska regleringar var till exempel minst lika viktiga som skillnader i ekonomiska förutsättningar för att bestämma människors sociala position. Edgren menar att den marxistiska klassdefinitionen är för snäv för att kunna precisera klasskillnader i ett ståndssamhälle. Han stannar istället för Pierre Bourdieu som den som bäst beskriver villkoren för ojämlikhet både i det tidigmoderna samhället och i vårt eget. Social ojämlikhet grundas i alla samhällen på fler faktorer än ekonomiska och vissa av dessa faktorer garanteras av det politiska och juridiska regelverk som ståndsskillnader baseras på. Det är svårt att inte instämma.

Metodiskt är studien inte lika nydanande som anslaget kan ge intryck av. Den kulturella vändningen gör sig framför allt påmind i valet av källor, inte i hur de undersökts. Dessutom är dessa nya källor påfallande lika den klassiska socialhistoriens typiska material. Sådana var normalt olika typer av skatte- och folkbokföringslängder och dessa är ur flera aspekter mer lika än olika de kyrkbänkslängder, förteckningar över begravningsringningar eller medlemsregister över gillen och borgarkompanier som utgör Edgrens huvudkällor. Sist och slutligen är metoden att läsa förteckningar över personer samt att placera dessa i olika kategorier eller analysera de idéer som låg bakom kategoriseringar som gjordes när källan skapades.

Trots allt är det både korrekt och relevant av Edgren att hänvisa till den kulturella vändningen. Det nya ligger i att han, till skillnad från de klassiskt socialhistoriska undersökningarna, lyfter fram hur människorna i hög grad själva bestämde vilka de ville vara och vilket sammanhang de ville tillhöra. Detta är i sig en mycket viktig skillnad. Den kulturella vändningen har bland mycket annat inneburit att blicken riktats mot de historiska aktörernas val och deras självbild. Därför ger *Stadens sociala ordning*, trots de traditionella meto-

diska dragen, viktiga nya perspektiv på 1700-talets urbana sociala ordning.

Dessa nya perspektiv leder dock fram till empiriska resultat som är påfallande lika dem tidigare forskning nått med traditionella medel. De är med andra ord intressanta, men inte särskilt överraskande. Om man bortser från de fåtaliga präster och officerare som levde i staden, intog borgerskapet tillsammans med civilbetjänte (statsanställda ämbetsmän) de främsta platserna bland stadens invånare. De bodde finast, satt främst i kyrkan, var representerade i de mest ansedda sammanslutningarna och fick de största hedersbetygelserna vid begravningar. Även internt inom borgerskapet var dock skillnaderna tydliga. Handelsmännen intog en särställning och hantverkarna en enklare plats. Inom den senare gruppen var skillnaden också större. Bland hantverkarna fanns både personer som förefaller ha tillhört borgerskapets främsta och sådana av betydligt enklare anseende. Bryggarna, som i Malmö var en egen societet inom borgerskapet, intog en mellanposition och under hantverkarna fanns ett lägre borgerskap bestående av bland annat burskapsägande åkerbrukare. Denna ordning träder med små variationer fram oavsett vilken typ av källor Edgren gått igenom och bekräftar i princip vad traditionell socialhistorisk forskning kommit fram till.

Det innebär inte på något sätt att resultaten är ointressanta. Edgrens studie förändrar kanske inte vår syn på 1700-talets sociala stratifiering, men den visar att stratifieringen var bredare förankrad än vad vi tidigare känt till. Myndigheterna och befolkningen reproducerade genom sina respektive gränsdragningar samma sociala ordning. Det bör påpekas att andra nyare studier har givit delvis andra resultat, men åtminstone i Malmö verkar invånarnas självbild stämma väl överens med hur de klassificerades i allmänhet.

På en central punkt är resultaten dock särskilt komplicerade och intressanta trots att de inte är nya. Ur flera aspekter stod

handelsmän och civilbetjänte varandra nära socialt. Förutom att de bodde i samma kvarter och satt tillsammans i kyrkan, umgicks de i sammanslutningar dit till och med handelsmännens ståndsbroder hantverkarna och bryggarna hade svårt att få tillträde. Exempel på sådana är stadens Knutsgille och borgerskapets kavalleri. För att ytterligare understryka skillnaden var hantverkarna istället för kavalleriet hänvisade till borgerskapets infanteri, där officerarna normalt bestod av handelsmän och civilbetjänte.

Statusförenade alltså mer än vad ståndstillhörighet gjorde. Fint folk hörde ihop, oavsett sysselsättning. Det här är i många ögon så självklart att de kanske inte ens tänker på vad det innebär – Edgren själv gör till exempel ingen större poäng av det. Basen för gruppindelning i ståndssamhället var dock inte status utan funktion. I sin enklaste form uttrycktes den: de som krigade, de som bad och de som arbetade (det vill säga adel, präster, bönder). Till detta kom förstås många nyanseringar och underindelningar, exempelvis den svenska distinktionen mellan bönder och borgare. Denna indelning sorterade primärt människor efter olika uppgifter. Rangskillnaden mellan och inom stånden var sekundär. Edgrens studie illustrerar dock att denna rangbaserade stratifiering i många sammanhang uppfattades som viktigare än den grundläggande funktionella. Iakttagelsen är inte ny. Sten Carlsson vidrör den till exempel ofta och Karlo Wirilanders klassiska *Herrskapsfolk* (1982) utgår från den förutsättningen. Sällan har detta dock framgått så tydligt som i Edgrens studie av Malmös befolkning på 1700-talet. Till och med i ett samhälle där människors grundläggande rättigheter och skyldigheter utgick från deras samhällsfunktion var status tydligen ännu viktigare för självbilden.

Stadens sociala ordning innehåller mycket mer än vad som är möjligt att återge i en recension. Här har till exempel förändringar som ägde rum under 1700-talet eller skillnader mellan män och kvinnor

inte kommenterats. Det är ett mångsidigt och väl genomtänkt arbete, fast förankrat i socialhistorisk tradition men inte utan fruktbart nytänkande. Kort och gott: ett välkommet bidrag såväl till forskningen om ståndssamhällets sociala stratifiering som till tidigmodern urbanhistoria.

Henrik Ågren

Flykten till Sverige 1940–45

Lars Hansson

Irene Publishing, 2021, 256 s.

Lars Hansson har med sin forskning fyllt en mycket stor och viktig kunskapslucka, nämligen hur mottagandet av norska flyktingar i Sverige under kriget såg ut. Boken som recenserar här är en omarbetad version av avhandlingen *Vid gränsen. Mottagningen av flyktingar från Norge 1940–1945* som han disputerade på vid Göteborgs universitet 2019. Den har rensats på mer akademiska delar så som metod- och teoriavsnitt men den innehåller också sådant som inte inkluderades i avhandlingen.

Först och främst bör vikten av Hanssons forskning framhållas då mottagandet av de norska flyktingarna inte studerats tidigare, ett faktum som för övrigt kan förvåna. Detta inte minst eftersom det tycks florera en hel del missuppfattningar och direkt desinformation kring hur de norska flyktingarna behandlades i Sverige. Jag har själv stött på föreställningen att norska motståndsmän som flydde till Sverige sattes i koncentrationsläger, liksom att många av dem som avvisades av gränspoliserna skickades rakt i händerna på nazisterna som sedan avrättade dem. Inget av detta stämmer.

Uppskattningsvis räddade sig 60 000–70 000 norrmän över gränsen till Sverige under kriget. Lägg till detta tyska deserterörer samt krigsfångar som fungerat som slavarbetskraft för tyskarna i Nordnorge. Hansson visar inte minst hur oorganiserat mottagandet och förhållandet till flykting-

arna var under 1940–41. Det bidrog troligen till att ännu fler norrmän kunde rädda sig än vad som annars kanske hade varit fallet.

Det svenska flyktingmottagandet måste ses i ljuset av de många andra insatser som Sverige gjorde för det norska folket under kriget. Inte minst räddade Sverige cirka hälften (drygt 1 100 personer) av Norges judar undan Förintelsen. Sverige hjälpte också norska motståndsrörelsen Hjemmefronten genom utbildning i sabotage, upprättande av vapendepåer och stugor att uppehålla sig i på den svenska sidan gränsen. Hjälpen till norska civila och skolbarn genom bland annat matbespisning var också omfattande. Det officiella Norge har efter kriget uttryckt sin tacksamhet till Sverige för den hjälp man fick och flera monument och minnesstenar som påminner om allt detta finns i Norge. På senare år har dock dessa insatser hamnat i skymundan för anklagelserna om att Sverige ”sälde ut” Norge eller hjälpte Hitler att ockupera och hålla Norge genom att bland annat tillåta permittenttrafiken och den så kallade hästskotrafiken mellan Trondheim och Narvik.

Hansson går in på delar av den svenska hjälpen till Norge som tidigare inte behandlats i detalj, som det faktum att norrmän som flytt till Sverige under 1940 och 1941 – med svenska regeringens goda minne – kontinuerligt smugglades vidare till Storbritannien för att kunna strida mot tyskarna. Detta var inte okänt då det begav sig. Ryktet bland exilnorrmännen växte och ledde till att det uppstod förväntningar på att hur många som helst skulle kunna skeppas vidare västerut. Men denna smuggling var förstas mycket känslig och myndigheterna såg sig tvingade att vara selektiva för att tyskarna inte skulle upptäcka att neutrala Sverige bidrog till att skicka soldater mot dem. De med specialistkunskaper prioriterades (exempelvis piloter, flygmekaniker och sjömän). Det rörde sig om tusentals norrmän som befann sig i Sverige, hos ”söte bror” som

man sade, i väntan på att kunna skickas vidare för att delta i kriget mot Tyskland.

En annan kategori flyktingar som Sverige tog emot, och som det heller inte talats så mycket om i forskningen, är de socialdemokratiska och kommunistiska politiska flyktingarna från Centraleuropa som efter tyskarnas invasion tvingades fly ännu en gång. Sverige släppte in samtliga dessa flyktingar utan minsta mankemang. Samtidigt ska man komma ihåg att samtliga av de flyende norrmän som ansågs ha så kallad tattarbakgrund avvisades direkt vid gränsen om de upptäcktes. Detta var inget annat än ett utslag av dåtidens avskyrda rasism vilken också drabbat judiska flyktingar från europeiska kontinenten under 1930-talet.

Naturligtvis finns även brister i boken, även om de inte är av sådan art att de påverkar bokens generella värde negativt. En brist är att jag nog tycker att den omarbetade boken är något sämre än avhandlingen. Inte minst har textomfånget minskat och därmed inkluderas inte flera intressanta avsnitt ur avhandlingen. Layouten är inte heller bra och ser tyvärr en aning amatörmässig ut. Att publicera en dylik bok med enbart ett personregister och utan sakregister var inget bra beslut.

En annan invändning är att undersökningen begränsar sig till endast tre landskap. Det gör att studien inte blir på långt när heltäckande. Det öppnar förstås för möjligheten att de slutsatser Hansson presenterar skulle komma att behöva justeras något om han kunnat undersöka resterande gränskontroller och förhörprotokoll. Men istället för hålla detta för en brist i Hanssons undersökning bör vi påpeka att denna ofrånkomliga avgränsning av materialet öppnar möjligheter för en kommande doktorand att komplettera – ja, slutföra, om man så vill – Hanssons undersökning. Källmaterial för en sådan undersökning råder det uppenbarligen ingen brist på.

En mycket stor brist i boken är att samtliga källhänvisningar tagits bort. Trots att

jag kan förstå hur resonemanget bakom detta beslut kan ha sett ut anser jag att det är ett fatalt misstag i en bok av detta slag, ty det innebär att alla som är intresserade av att veta vad olika uppgifter baseras på måste gå till avhandlingen och leta upp motsvarande stycken där. Jag tycker nog snarast att avhandlingen borde ha publicerats i befintligt skick.

Det man saknar, både i avhandlingen och i boken, är också faktiskt en bättre genomgång av hur motståndspersonerna generellt behandlades av myndigheterna. Särskilt den svenska hjälpen till Norge hade kunnat framhåvas mer – men även frågan om hur de flyende norrmännen såg på exempelvis permittenttrafiken hade varit spännande att få veta. Det förutsätter förstås att sådan information finns i Hanssons källmaterial. Han hade dock åtminstone kunnat lyfta den frågan och kompletterat källmaterialet med sekundärlitteratur.

Mikael Nilsson

Det villrådiga samhället.
Kungliga Vetenskapsakademiens
politiska och ekonomiska
ideologi, 1739–1792

Mathias Persson

Nordic Academic Press, 2020, 340 s.

Idé- och lärdomshistorikern Sten Lindroth förklarade, i en ofta anförd passage ur hans trebandsverk om Kungl. Vetenskapsakademiens tidiga historia, att "Akademien stod mitt i samhället, bars av tidsandan och bar fram den". En slutsats av idéhistorikern Mathias Perssons studie är att denna karaktäristik bör preciseras: Akademien stod mitt i samhällsledningen.

Perssons kunskapsintresse är inte primärt vetenskapshistoriskt, till skillnad från Lindroths, utan inriktat på sammanslutningens ideologibildning och betydelse i ett politiskt och ekonomiskt sammanhang. Med ambitionen att åskådliggöra "det tidigmoderna samspelet mellan politik

och vetenskap" (s. 13, 233) följer han Akademien från bildandet 1739 till mordet på Gustav III 1792. Politiskt dominerades tidsperioden av hattpartiet, men till den hör också ett kortare maktinnehav av det konkurrerande mösspartiet, liksom tre olika kungar, ett rojalistiskt kupp försök 1756 och den statsvälvning 1772 som ändade frihetstidens ständervälde och inledde den gustavianska tiden.

Det primära studieobjekt författaren följer i syfte att analysera Akademiens "idéskapande" är väl avgränsat: de så kallade presidietal som trycktes samt, i viss mån, svaren på dem. Sedvänjan att ordföranden, eller preses, vid nedläggandet av sitt ämbete höll ett mer eller mindre principiellt anförande etablerades redan från start, då Carl Linnæus avgick som sällskapets förste "president". Till den lätt ritualiserade ordningen hörde att sekreteraren, som inte växlades lika ofta, svarade på det tal som den till preses utvalde ledamoten höllit. Bokens inledande kapitel rymmer korta diskussioner av material, tidsramar och andra avgränsningar, liksom av perspektiv och begrepp som väglett analysen: politisk kultur och samhällssyn, ideologi och karisma.

I de fem kapitel som följer redovisar Persson vad hans undersökning kommit fram till utifrån dessa förutsättningar. Kapitel två tematiserar grunderna i Vetenskapsakademiens samhällssyn, vilken framstår som traditionalistisk och tämligen stabil över tid. Den mänskliga gemenskap som höjt sig över naturtillståndet ansågs präglad av dikotomier och skilda uppgifter, men egentligen inte av motsättningar, och det ankom på styrelsen att leda det villrådiga samhället och upprätthålla den harmoniska ordning som var av Gud. I ett roligt avsnitt presenteras återkommande bilder i talet om samhället. Den metodiska metaforanalysen rymmer spännande analytiska möjligheter, menar jag, men Persson söker inte nyttja dem utan nöjer sig med att kategorisera språkbruket. Det tredje kapitlet tematiserar Akademiens bild av samhällets ledning

respektive det folk som skulle ledas. En ljus syn på överheten, vars makt motsvarades av dess ansvar, och en mörk på den enfaldiga menigheten var tämligen stabil genom undersökningsperioden.

De två följande kapitlen är mer kronologiskt disponerade, i så måtto att förändringar över tid ägnas större uppmärksamhet, samtidigt som även de är tydligt fokuserade på olika teman. Kapitel fyra utforskar Vetenskapsakademiens ekonomiska ideologi. Den växlade något med konjunkturen, samtidigt som där fanns en grundläggande uppslutning kring hattarnas ekonomiska politik. I kapitel fem studeras inställningen till undersökningsperiodens olika kungar, vilken även den varierade med de politiska konjunkturen. Vetenskapsakademien framträder som följsam, strategisk-pragmatiskt smickrande i relation till maktskiftena i tiden. Samtidigt framstår även här uppslutningen kring det partinätverk Akademien genom personunioner var knuten till alltsedan sin tillkomst som något av en konstant.

Mest spännande finner jag det sista empiriska kapitlet, som tematiserar Vetenskapsakademiens bild av sig själv och av sina relationer till makten. Med en betoning på samhällsnyttiga vetenskaper och konster gjorde man sig relevant för omgivningen och lyckades mobilisera resurser av olika slag. Beskydd och donationer från överheten kunde återgåldas med smickrande tal och slagna medaljer. Höga herrar fann presesposten hedrande och kunde utverka förmåner åt Akademien. Interaktionen med samhällsledningen var tät och författaren säger att Vetenskapsakademien "kan definieras som en arena där karisma alstrades" (s. 201), men utvecklar inte diskussionen.

Det avslutande, sjunde kapitlet rekapitulerar framställningen på sätt som liknar de föregående kapitelsammanfattningarna. Efter alla linjer bakåt, till äldre traditioner och inspirationskällor, dras på allra sista sidan en pil framåt, till Fritz Ringers berömda studie av tyska akademiker 1890–1933 i termer av mandariner. Jag

ser poängen, men tycker inte riktigt att jämförelsen klickar. En grund för dessa professorers position var en föreställning om den rena vetenskapen, vilken var främmande för den 1700-talsakademi som istället glatt bejakade den praktiska vetenskapen, samhällsnyttiga kunskaper som kunde omsättas i konster och handel. Väl så intressant hade varit en jämförelse med den årliga högtidssammankomst Vetenskapsakademien kreerar idag. Kungen eller kungaparet är ofta närvarande, men säger inget. Det gör däremot preses, som håller ett mer eller mindre principiellt anförande vid middagen, på vilket en närvarande minister responderar i ett tacktal, allt enligt en mer eller mindre ritualiserad ordning. Likt eller olikt?

En reflektion jag gör efter läsningen är att framställningen rymmer en tendens till dubbling av sitt studieobjekt. Författaren analyserar specifika aktörers tal samtidigt som undersökningen ska gälla Vetenskapsakademien i allmänhet. De utvalda presesarna var knappast typiska eller representativa för den brokiga ledamotsskaran utan hämtades som regel ur en särskild krets av bemärkta med större möjligheter till inflytande än flertalet ledamöter. En annan aspekt av problematiken kring urval och representativitet är omständigheten att allas presidietal inte trycktes (jämför källförteckningens listning av tryckta tal med förteckningen över undersökningsperiodens alla presesuppdrag, med uppgifter om rubriker för en del otryckta tal, i Shering Rosenhanes presidietal 1805, tryckt 1811; manuskript till en del tal och svarstal finns i arkivet hos Centrum för vetenskapshistoria vid KVA).

Själv tror jag att (ny)institutionalistiska perspektiv kunde ha belyst interaktionen mellan preses och akademi – aktör och institution – samt tydligare relaterat dessa poler till varandra. Ett sådant perspektiv kunde också ha givit ett klarare grepp om vad Akademien är, hur den bör definieras eller kategoriseras för att förstås. Författaren kringgår denna besvärliga fråga

genom omskrivningar av olika slag, vilket gör framställningen något undandligande. Detta intryck förstärks av det relativa underskottet på sammanfattande teser i förhållande till mängden belägg och citat. Det är inte alltid lätt att se vad alla exempel ska vara exempel på, och teser i konjunktiv blir svåra att ta ställning till. Författarens tolkningar har inte karaktären av djärva men måhända långsökta äventyrligheter.

En annan reflektion är att undersökningen rymmer en tendens till rundgång eller interferens i studiet av samspelen mellan vetenskap och politik. Gränsen luckras upp genom att makten och politiken även fanns inom Akademien, inte minst genom presesarna, som kunde vara kanslipresidenter och riksråd, höga ämbetsmän och politiker, grevar och Skeppsbroädlingar. Med tanke på laguppställningen hade det väl varit förvånande om de tryckta presidietalen inte varit följ samma mot samhällets ledning och eliter.

Att samma tal genom bokens tematiska disposition kan dyka upp i alla huvudkapitel kunde varit förvirrande, men är det inte – framställningen är istället klagörande, även om läsaren inte får någon samlad bild av vad talet egentligen handlade om. Redogörelsen är väl genomarbetad och mycket välunderbyggd. Den vältaliga skildringen är rik på pregnanta formuleringar – även som trycksak är boken omsorgsfullt utarbetad. Till utmejslingen bidrar de fokuserande avgränsningarna. Perssons blick på Vetenskapsakademien samhällssyn istället för dess syn på vetenskapen är originell och välkommen. Hur studien bidrar till 1700-talsforskningen är inte jag den rätte att bedöma, men den utgör ett perspektivvidgande bidrag till den akademihistoriska forskningen.

Henrik Björck

What is Digital History?

Hannu Salmi

Polity, 2020, 130 s.

Vår historia kan bara konstrueras av det som lämnats kvar – och via de medier som bevarar kvarlämningarna. Detta gäller även digitala källor, som tillväxer i takt med att samhälle, kultur och historia digitaliseras. Och precis som alla andra medier är digitala arkiv präglade av specifika förutsättningar och begränsningar som påverkar allt från de historiska källornas kvalitet till hur de kan tillgängliggöras, modelleras och analyseras. Att studera historia i vår digitalt präglade samtid innebär med andra ord en rad utmaningar och möjligheter, av vilka flera behandlas i den här nätta introduktionen, författad av Hannu Salmi, professor i kulturhistoria vid Åbo universitet.

Det som idag kallas digital historia är en växande forskningsgren inom historieämnet, framför allt utomlands men till viss del även i Sverige. Den underbyggs delvis av externa krafter som expansionen av digitala arkiv, forskning inom statistik samt av innovationer på till exempel Google och andra teknikföretag. Forskare inom digital historia brukar argumentera för att den ökade mängden digitalt material och allt mer sofistikerade datorstödda metoder skapar andra förutsättningar för att samla in, studera och visualisera historiska källor. När vårt historiska kulturarv digitaliseras blir det också numeriskt – och därmed beräknligt. Detta väcker frågor om hur historisk kunskap kan genereras: Vilka maktrelationer kan nätverksalgoritmer synliggöra i kartläggningar av medeltida handelsvägar? Hur förändrades pressens geografiska horisonter när ny kommunikationsteknik som järnvägen och telegrafien introducerades, och hur kan detta studeras med hjälp av programvara kodad för att identifiera platsnamn? Vilka teman behandlar män och kvinnor i riksdagen – inte i enskilda debatter, utan i alla debatter? Listan på exempel kan göras lång.

Det kan naturligtvis diskuteras om termen digital historia är relevant. Vilka forskningspraktiker är idag opåverkade av digital teknik? De som beskriver sina tillvägagångssätt och verktyg som digitala vill ofta framhäva att antingen programvara används för insamling, analys och visualisering eller att metoden på olika sätt uppmärksammar hur studieobjekten villkoras av digital teknik. En styrka med Salmis bok är att den inte hängs upp på interna begreppsdefinitioner, eller på diskussionen om skalans betydelse i digital historia – här gör Salmi snarare en klok poäng av hur relativ *big data* kan vara i forskningspraktiken.

What is Digital History? kretsar istället kring betydligt viktigare frågeställningar om historieskrivningens nuvarande och framtida förutsättningar, inte minst för studiet av perioden efter det digitala genombrottet. Det kommer nämligen en tid – och den är inte alltför avlägsen – när historiker i större utsträckning intresserar sig för tiden från 1990-talet och framåt. Salmis bok lyfter här fram perspektiv som rör digitala källors beskaffenhet och metoder för att utforska sådana materialsamlingar.

Vissa menar att vår samtid inväntar en fattig historieskrivning eftersom våra kvarlämningar i allt mindre utsträckning finns bevarade i tryckta medier. Flera av våra vardagliga aktiviteter sker och lagras digitalt och riskerar därmed att försvinna när vår dator kraschar, programvaror upphör att existera eller när teknikföretag går i konkurs och plattformar släcks ned. Det digitala förefaller vara osynligt, skört och flyktigt, något som i ena stunden fridfullt svävar uppe i molnet bara för att snabbt försvinna vid pusten av en tangenttryckning. Men våra digitala fotavtryck är också materiella: digitala filer, e-postmeddelanden med mera finns bevarade i hårddiskar och serverhallar – som tar både plats och naturresurser i anspråk – och blir kvar även efter det att vi tryckt på knappen för radering.

Ett värdefullt inslag i Salmis bok är just

diskussionen om framtidens historiska källor, inte minst de digitalt födda. Ett enkelt exempel är korrespondens. Salmi noterar till exempel att han har 34 000 meddelanden i sin e-post-app. Vår digitala vardag ställer helt enkelt andra krav på vad som borde sparas och arkiveras för framtiden. Ett exempel är kulturkritikern Susan Sontags hårddiskar som donerades till University of California, där hennes korrespondens, fotografier, utkast och diverse filer från flera årtionden finns bevarade. Det är inte otroligt att liknande donationer kommer att öka till våra minnesinstitutioner och tillgängliggöras för framtida forskning.

Det finns också pågående försök att arkivera internet. Mest känt är kanske Wayback Machine, som sedan 2001 sparar ned sidor från internet (den äldsta är från 1996) och i skrivande stund har, enligt egen utsago, 581 miljarder sparade webbsidor och webbplatser i sitt arkiv. Men mycket internetmaterial kommer ändå försvinna för evigt, något som vår tid naturligtvis har gemensamt med alla historiska perioder, vilket också Salmi poängterar. Vår förståelse av den litterära kulturen i antika Grekland bygger på spillror av vad som då skrevs, och arkeologiska slutsatser om en avlägsen epok kan bygga på bevisföring som rymms i en hink.

Salmi lyfter vidare fram viktiga perspektiv på analoga källor som på senare tid har digitaliserats. Här har det länge funnits en bias mot textmaterial. Ord är enkla att identifiera, räkna och gruppera, men det är fortfarande betydligt svårare att på maskinell väg hitta meningsfulla mönster i audiovisuella samlingar. Det finns också en risk att textkällor som digitaliseras och tillgängliggörs blir överrepresenterade i historieskrivningen. En sådan skevhet väcker vidare frågor om digitaliseringspolitikens prioriteringar.

Allteftersom forskare riktar uppmärksamhet mot växande digitala samlingar kommer frågor att accentueras om hur kunskap kan utvinnas ur ett sådant material.

Vilka metodologiska färdigheter behöver framtidens historiker ha för att forska om det förflutna? Är det till exempel möjligt för framtidens historiker att studera, låt säga, 2010-talets politiska kultur utan tillgång till sådant som bevarade e-postmeddelanden, hemsidor och inlägg på sociala medier? Och om historikern har tillgång till dessa digitala samlingar infinnar sig följdfrågan varför inte materialet skulle bearbetas och modelleras med datorstödda metoder, när sådana möjligheter finns. Vissa menar till och med att våra digitala samlingar och beräkningsmetoder tvingar humanister och samhällsvetare att ompröva existerande metoder och kunskapskrav från grunden. Vad räknas till exempel som bevis i en tid när storleken på ens forskningsdata potentiellt kan vara så mycket större? Detta är en känslig terräng och här tassar Salmi försiktigt fram. Istället för att driva polemik ställer han genuint nyfikna frågor om vad det kan innebära att vara historiker i en tid som präglas av det digitala. Det är både sympatiskt och breddar bokens tilltal.

Salmi diskuterar också vilka samarbeten som kan behöva sökas för att bedriva digital historisk forskning. Detta behandlas i ett kapitel om digital historia och tvärdisciplinär forskning. Där återges en skildring av hur historieämnet kan giftas med metoder från något oväntade discipliner. I ett forskningsprojekt studerade Salmi och några kolleger hur tidningsmaterial blev viralt – för att använda en samtida term – och cirkulerade i finsk press under 1800-talet. Digitaliserade tidningar från denna period är ökända för notoriskt bristande optisk teckenigenkänning, det vill säga svårigheter för digitaliseringsmaskiner att avläsa ord tryckta i äldre typsnitt. För att studera hur en text färdades mellan och publicerades i olika tidningar behövdes ett verktyg som kunde hantera digitaliseringens brister och automatiskt identifiera snarlika textsekvenser i ett stökigt tidningsmaterial. Forskargruppen fick då nys om att det fanns ett väletablerat verktyg inom bioinformatik som kunde identifiera biologisk likhet och

jämföra DNA-sekvenser – och text, visade det sig, eftersom verktygets grundläggande principer kunde tillämpas på andra typer av sekvenser, som till exempel ordföljd.

Bokens korta format, typiskt för Politys bokserie "What is History?", skapar en uppdaterad introduktion till fältet. Men det gör samtidigt att vissa kapitel, till exempel det om att presentera och visualisera det förflutna i vår digitala tidsålder, blir lidande av något förenklade och inte alltid särskilt belysande exempel. Sammantaget är dock Salmis bok en lyckad orientering som byggs upp av angelägna frågeställningar om historieämnets förhållande till det digitala.

Fredrik Norén

Avhandlingar

Opdragelse og diagnosticering.
Fra uopdragelighed till
psykopati på Vejstrup Pige hjem
1908–1940

Bolette Frydendahl Larsen

Studia Historica Lundensia, 2020, 344 s.

I Danmark, liksom i Sverige och många andra länder, sammanföll sekelskiftet 1900 med att stat och civilsamhälle lade ett nytt och mer tydligt fokus på barnen – som framtida samhällsmedborgare, men också som potentiella samhällsproblem. 1905 instiftades en första barnavårdsdag i Danmark, vilket ledde till uppbyggnad av nya system för problemhantering, inklusive barnavårdsnämnder, och olika typer av anstalter för kriminella, "sedligt fördärvade" eller vanvårdade barn.

Tanken med anstalterna var i linje med tidens pedagogiska ideal att även de mest svårhanterliga barnen skulle kunna fostras och omskolas till skötsamma medborgare. 1908 grundades Vejstrups Pige hjem, den anstalt – eller *hem*; terminologin var viktig – som står i centrum för Bolette Frydendahl Larsens högintressanta avhandling. Det var

ett så kallat statsungdomshem, inriktat på att ta hand om de flickor mellan 16 och 21 år som klassificerats som allra "svårast". En del flickor kom direkt till Vejstrup, andra sedan de diskvalificerat sig från andra typer av barnhem.

Avhandlingen följer verksamheten på hemmet under flera decennier, från starten 1908 fram till 1940 (undersökningens kronologiska avgränsning är dock något oklart formulerad; dess början anges också till året för lagens tillkomst 1905). Syftet är att undersöka hur psykiatriskt vetande och psykiatriska praktiker kom att etableras inom den danska barnavården i samspel med tidigare etablerade – och starkt genuskodade – former av kunskap och praktiker för omsorg och uppfostran. Med detta fokus visar Frydendahl Larsen hur problematisering och därmed även hantering (eller icke-hantering) förändrades över tid, och kommer till delvis nydanande resultat kring drivkrafterna i dessa förändringar. Analysen bygger på en ingående studie av olika typer av journalmaterial och andra samtida källor som sammantaget hjälpt Frydendahl Larsen att studera vad hon med en term lånad från Foucault väljer att kalla maktens mikrofysik, i den lilla värld som utgjordes av Vejstrups Pige hjem.

Boken har två delar, där den första behandlar dels den danska barnavårdens rötter och struktur mer allmänt, dels frågan om vilka problem verksamheten på Vejstrup syftade till att lösa och vilka praktiker som prioriterades för problemlösning. En kvantitativ genomgång visar att "osedlighet" genom hela perioden var den vanligast angivna orsaken till intag på Vejstrup, dock ofta i kombination med något annat föregivet problem: i början av den undersökta perioden oftast tjuvaktighet, under senare delen av perioden "vagabonderande".

Syftet med verksamheten var att göra "svåra" flickor till ordentliga flickor och i förlängningen till respektabla kvinnor. En av Frydendahl Larsens huvudpoängar är att huvudstrategin på Vejstrup utgjordes av disciplinering med frihet som mål och

om möjligt även medel. Hon riktar här tydlig kritik mot mycket tidigare forskning som enligt hennes mening antingen infogat barnvården i ett humanistiskt framstegsnarrativ eller ensidigt fokuserat på social kontroll. Frydendahl Larsen menar att källorna i Vejstrups arkiv pekar på mer komplexa maktrelationer. För att spegla dessa hämtar hon inspiration från bland andra Joan Scott och den sene Foucault och deras teorier om makt som både frigörande och begränsande, men hon använder också sina resultat på ett teoriutvecklande sätt.

Frydendahl Larsen går bland annat emot ett vanligt förgivettagande – inspirerat av den brittiske sociologen Nikolas Rose – om ett skarpt brott mellan äldre praktiker, inriktade på yttre disciplin, och modernare praktiker, inriktade på inre disciplinering och självstyrning, förbundet med de psykologiska vetenskapernas inträde i institutionsväsendet under andra halvan av 1900-talet. Exemplet Vejstrup ifrågasätter både kronologin i dessa processer och historien om vilka aktörer som var drivande i dem.

Tidigare forskning har daterat psykiatriens intåg i barn- och ungdomsvården i Danmark till 1950-tal eller möjligen 1930-tal. Så långt är Frydendahl Larsen överens, men vill samtidigt peka på att många av det slags teknologier för självstyrning som ansetts ha etablerats genom ”psy-vetenskapernas” inträde fanns integrerade också i tidigare vetande- och praktikformer, ända från hemmets grundande.

Frydendahl Larsen anknyter till Foucaults begrepp pastoral makt för att precisera något i sammanhanget Vejstrup ännu mer specifikt, som hon vill kalla moderlig omsorgsmakt. Huvudsyftet med den uppfostran som praktiserades på Vejstrup, och där föreståndarinnorna spelade en nyckelroll, var att mobilisera önskvärda drivkrafter och känslor hos flickorna. För att lyckas med detta krävdes kunskap om flickornas inre, vilket odlades genom olika slags bekännelsepraktiker. Idealet gick hela tiden ut på frivillig formering utifrån en målbild byggd på föreställningar om

en viss, husmoderlig typ av kvinnlighet. Flickor som lyckades väl i denna formering blev betrodda med extra friheter, medan förseelser ledde till inskränkt frihet, genom i första hand isolering och vid behov även fastspänning. Men även i dessa fall kombinerades straffen med bekännelsepraktiker, med ånger och skam och i förlängningen självstyrning och frihet som mål. Omsorgsmakten var moderlig också på så sätt att den inte var tillfällig: kontakten mellan flickor och föreståndarinnor fortsatte i regel långt efter vistelsen på Vejstrup, och ibland, vilket beläggs av bevarad brevväxling, livet ut.

Frydendahl Larsen karaktäriserar den moderliga omsorgsmakten som en form av disciplinering som verkade genom att erbjuda individerna frihet – i utbyte mot att leva upp till vissa föreställningar om normalitet – och menar att den därför också bör ses som ett uttryck av *governmentality* eller liberala styrningskonst. Tron på detta slags liberala styrning var, visar Frydendahl Larsen, så stark att det till en början inte fanns några alternativa strategier för att handskas med dem som inte lät sig fostras enligt huvudlinjen. Sådana flickor fanns emellertid också. De kunde märka ut sig genom upprepade förseelser, men framför allt genom ovilja att ändra på sig. För att ringa in dem diskursivt myntades efterhand ett nytt begrepp: *uopdragelighed*.

Bokens andra del handlar om hur praktiken, när uppfostringsmetoderna inte fungerade som planerat, ledde till nya problematiseringar och hanteringspraktiker. För att belysa denna process väljer Frydendahl Larsen (inspirerad av Jaber Gubriums och Margaretha Järvinens uppdelning mellan *troubles* och *problems*) att skilja mellan *roderi* och *ordnet problematisering*, med *rodet problematisering* som mellanstadium.

I och med konstruktionen av den uppfostringsbara flickan togs steget från rent *roderi* till *rodet problematisering*. Men ännu fanns inga strategier för problemhantering. De uppfostringsbara föll således utanför institutionens ansvarsområde, och efter-

som det inte heller fanns några alternativa institutioner för att hantera flickorna och de problem de antogs medföra släpptes de helt enkelt fria.

Den här praktiken ledde i sin tur till utvecklingen av nya handlingsmönster inom flickkollektivet. I sina källor har Frydendahl Larsen hittat flera exempel på flickor som strategiskt gjorde sig uppfostringsbara för att släppas fria. Kanske kom de också att identifiera sig själva som en uppfostringsbar ”typ” av flicka och människa. Bristen på problemhanterings-system ledde i alla fall till att det skapades två vägar till frihet – den i barnavårds-väsendets ögon önskvärda, genom fostran, och den alternativa väg som bestod i att vägra låta sig fostras.

Det här ledde till en ny problemformulering, syftande till att ringa in de ”verkligt” uppfostringsbara samt att avskräcka dem som kunde tänkas använda föreställningen om *ouppdragelighet* strategiskt. Föreståndarinnorna tog här bevisligen hjälp av det breda, tyska psykopatibegrepp som var populärt i Skandinavien under 1920- och 30-tal. Till en början genom att själva ställa diagnosen – vilket Frydendahl Larsen kan belägga genom en föreståndarinnas bevarade samling av medicinsk litteratur. Och så småningom genom att aktivt efterfråga läkarexpertis och samarbeta med läkarna i etableringen av en ny kategori besvärliga flickor, psykopaterna, med hopp om att dessa omsider skulle kunna tas om hand genom ett nytt problemhanteringssystem. Helst på en ny psykopatanstalt. Föreståndarinnorna verkade också för detta nationellt. Något hem för psykopatiska flickor kom dock aldrig att inrättas i Danmark (till skillnad från Sverige där särskilda skolhem för ”psykopatiska och nervösa” barn, både pojkar och flickor, fick statsbidrag från och med 1937).

En hel del tidigare forskning har visat på hur psykopatibegreppets inneboende flexibilitet gjort det möjligt att tillämpa på en rad olika sociala problem i olika kontexter. Frydendahl Larsen fördjupar sig varken i hur begreppet definierats eller

hur dess potentiella mångtydighet mobiliserats, vare sig i den specifika kontext som ligger i centrum för undersökningen eller i Danmark mer allmänt. Hennes resultat pekar likväl mot vissa lokala eller nationella egenheter som kunde vara intressanta att undersöka vidare.

Som läget är nu krävs mer forskning för att kunna göra relevanta komparationer. Ett försök till jämförelse mellan Danmark och Sverige av utsikterna för utskrivning görs genom att hänvisa till mina resultat i boken *De samhällsbesvärliga*, som emellertid berörde en helt annan kategori ”psykopater” (vuxna, övervägande manliga patienter som var tvångsintagna på sjukhus, med andra motiv och andra målsättningar) och därför knappast är jämförbara.

En randanmärkning bör också göras om referensapparaten, där jag utan någon systematisk genomgång noterat en viss brist på enhetlighet och även några mindre fel. Detta förtar dock knappast huvudintrycket att Bolette Frydendahl Larsens avhandling är en grundlig, välskriven och väl underbyggd studie, som produktivt och i linje med syftet lyckas belysa maktens mikrofysik i ett specifikt sammanhang, samtidigt som den bidrar till en mer allmän internationell diskussion om hur makt fungerar i praktiken. Värdefullt är också det sätt på vilket Frydendahl Larsens resultat utmanar den vanliga föreställningen om att läkarna tog sig in på institutionerna i konkurrens med tidigare dominerande professioner. Författaren visar att det åtminstone i fallet Vejstrup tvärtom var föreståndarinnorna som bjöd in läkarna, och på så sätt banade väg för etableringen av barn- och ungdomspsykiatri på det som tidigare varit renodlade uppfostringsanstalter. Resultaten pekar härmed på vikten av att studera medikaliseringsprocesser som komplexa och kontextberoende historiska fenomen, liksom förtjänsterna med att studera professionaliseringsprocesser och etablering av diagnoser i samspel med varandra.

Annika Berg

Dress Matters: Clothes and Social Order in Tallinn, 1600–1700

Astrid Pajur

Studia Historica Upsaliensia, 2020, 286 p.

Astrid Pajur presents a compelling analysis of the dynamics of dress in Tallinn, Estonia. She uses clothing as a means to better study culture, politics, and everyday life among a cross-section of people, tracking change over time. Through wide-ranging archival research, she demonstrates how apparel choices and negotiations can shed light on hierarchies, gendered expectations, and fashion strategies throughout the seventeenth century. Pajur joins a growing cohort of scholars who in the study of dress find a vital method for analysing personal and social practices, political aims, and tacit forms of resistance through a material medium uniquely imbued with meaning. The city of Tallinn was in flux during the period of study, no longer entangled in the Hanseatic League and now part of the Swedish empire and sometimes bedevilled by Sweden's wars. The city faced challenges during the seventeenth century. Thus, one might expect its residents to reflect material stasis, with few people interested in apparel and few changes to be found. If this were true, it would concur with Daniel Roche's characterisation of the *ancien régime* of dress. Pajur's archival digging reveals the opposite. Despite some economic misfortunes, this century was one of change, both in terms of clothing regulations and the materials that dressed (or adorned) the population. This study is an important contribution to our wider understanding of Europe and its clothing practices. Economies were founded on patterns and processes of dress, politics were manifest in sumptuary laws, and both ethnicity and gender were expressed in the garments worn daily and at revels. Much of the historiography on this subject has a western European focus, only recently

expanding to include a wider Europe and its global connections.

Pajur approaches her subject using top-down and bottom-up research strategies, as well as a range of sources and methodologies. Her study begins with questions of law. The Town Council, the preeminent local authority, repeatedly issued sumptuary laws, revealing the priorities of this elite, who aimed to fix an 'intricate and layered social hierarchy' (p. 228). Social order was to be visually apparent – or so they hoped. Pajur places Tallinn's legislative history in a comparative context, noting that in the seventeenth century, 'clothing was the most vigorously regulated aspect of individual consumption and behaviour' (p. 31–2). Town Council members were at the apogee of their city, untouched by sartorial restrictions. They legislated for others to fend off pretenders to high status, while dressing themselves and their wives to fit rank and position. Burgher members of the Great Guild could expect some latitude, as could some merchants; boundaries were constantly tested. But the wealthiest artisans (such as goldsmiths) and their wives did not easily fit within the formal social gradation of these regulations. Moreover, wealthy artisans were loath to wear garb that did not honour their standing. Sartorial machinations flourished and councillors' anxieties roiled, including with regards to the dress of journeymen artisans, servants, and other humble people. Regulations of servants' dress were repeatedly issued, as wealthy households resisted requirements to clothe their servants modestly. Such edicts were especially contentious when the servants were of German ethnicity. One of the strongest elements of this volume is the way in which Pajur weighs the significance of ethnic origin, as Germans and Swedes held higher status than others of their rank, especially the Estonians who migrated into Tallinn from the surrounding countryside. Cloth and colour were calibrated within this system. Buttons signalled real or intended authority. And, everywhere,

the clothing of people of equivalent status was judged in relation to expectations tied to ethnicity. Pajur shows the importance of attending to ethnic origin, essential to fully comprehend the ethos of a hierarchy always under construction, which included more than just rank and gender as its building blocks.

The complex dress politics uncovered by this author expose the social and ethnic intricacies in Tallinn, where (Estonian) country folk might settle or foreign merchants and soldiers (German, Finnish, Swedish) routinely appear. After much debate, the Town Council agreed that resident foreigners could dress according to their customs. However, the Council repeatedly attempted to suppress the spread of foreign-influenced apparel: 'Dorpat attire' or *dörptsche tracht*. By mid-century, these efforts seemed to be in vain and soaring headdresses recurred among the elites, a source of Council concern. Fabric, colour, and accessories were parsed with each round of regulations and 'distinctions could be dizzying' (p. 87). We are repeatedly reminded of the power of hatbands, belts, and ribbons, the colour of cloth, and combinations of trimmings (cords, laces, sashes, and bands). A key feature of the seventeenth century was the proliferation of haberdashery, made in growing volumes as technologies such as the new 'Dutch' ribbon loom made such notions cheaper and more readily available. Formal and informal networks dispersed these widely. And while Pajur does not discuss the work of pedlars and merchants, we see their influence in legislation, inventories, and legal records. Pajur is meticulous in her attention to all facets of dress among Tallinn's populace, recording its shifting components. Ultimately, starting in 1690, the Town Council recognised its seeming inability to control the material life of local citizens.

Not surprisingly, however, maidservants and wetnurses remained regulated, whose sartorial expressions were always surveilled.

Pajur's approach to this subject constitutes one of several 'bottom-up' analyses. Servants' close connection to wealthier families plus their receipt of clothing as wages gave them material resources often unavailable to other wage-earning people. Maidservants' apparent material affluence contradicted expected norms. The author attends to the ways in which such apparel was used, including its fungibility as an alternate currency. Wetnurses were to be paid solely in clothing, according to one regulation, and would need to transform their payments-in-kind to things they needed. In this context, Pajur tests the hypothesis proposed by one scholar arguing that until currency became widely available, early modern people did not invest meanings into their apparel as it might someday be exchanged. Pajur refutes this claim with detailed examples of the sentiments assigned to garments in different circumstances, concluding that 'clothes resisted abstraction and absence of meaning.' (222)

Astrid Pajur contributes to the major rethinking of Roche's claims about the *ancien régime* of dress. Clothing styles, according to Roche, were relatively immobile outside the elites and generally dull in colour, with any dynamism sequestered in major growing cities; change was said to arrive only in the eighteenth century. Ulinka Rublack offered a forceful rebuttal of this premise a few years past. Pajur concurs, bringing copious evidence from a different European locality. The consistent attention paid to sumptuary laws by Tallinn's Town Council immediately signals the broad force of fashion, a phenomenon that legislators struggled to contain. Eventually, the Council directed its regulatory objectives primarily at female servants, so impotent were these elites when it came to regulating apparel more generally. Pajur demonstrates that personal taste and opportunity shaped choices in dress, with decisions mediated by status, income, lifecycle, and opportunity, in addition to

(sometimes) the law. This study confirms the vital importance of regional analyses, where complexities of ethnicity played out in combination with other factors. Throughout, Pajur shows the power of clothing within a dynamic early modern world setting.

Beverly Lemire

Folkhemmets styvbarn. Humanioras legitimitet i svensk kunskapspolitik 1935–1980

Hampus Östh Gustafsson

Daidalos, 2020, 493 s.

De senaste hundra åren kännetecknas av en mycket omfattande expansion av utbildningsväsendet och forskningen i Sverige och många andra länder. Den obligatoriska grundskolan har förlängts till nio år, allt fler genomgår gymnasieutbildning och andelen som bedriver studier vid universitet och högskolor har ökat mycket markant. Samtidigt har forskningen vid universitet och högskolor expanderat. Vilka ämnen de studerande väljer har också förändrats, liksom lärosätenas sammansättning av tjänster och forskning. Andelen som studerar och forskar inom humaniora har minskat, medan andelen som studerar medicin, teknologi, naturvetenskap och samhällsvetenskap har ökat. Det står i kontrast till utvecklingen under 1800-talet då humaniora fick en större roll.

Hampus Östh Gustafsson behandlar i sin doktorsavhandling i idé- och lärohistoria utvecklingen för humaniora under perioden 1935–1980. Det görs uppdelat på tre perioder: 1935–1955, 1955–1965 och 1965–1980. Underlaget för analysen är dels olika offentliga utredningar som genomfördes på området (U33, U45, U55, U68), dels den omfattande offentliga debatten om humanioras roll. Undersökningen är mycket grundlig och de som läser boken får en ingående bild av utredningar, politik och debatt under tidsperioden.

Utredningarna och politiken hade en optimistisk hållning till vad utbildning och forskning kunde leda till för Sveriges utveckling såväl ekonomiskt som på andra områden. De områden som prioriterades var främst medicin, teknologi och naturvetenskap samt efterhand också samhällsvetenskap. Dessa ämnen ansågs kunna bidra till samhällsutvecklingen, medan humaniora i detta sammanhang inte tillskrevs en lika viktig roll utan ofta endast gavs ett vänligt omnämnande.

Resurstilldelningen åt forskning och utbildning ökade avsevärt samtidigt som styrningen av vart pengarna gick ökade. Humaniora fick också betydligt fler studenter och också fler lärartjänster men sett som andel av universitetens verksamhet minskade omfattningen kraftigt. Viktigt är också att peka på den ökade betoningen av att de studerade skulle genomföra sin utbildning snabbare och att så småningom det fria intaget till studier upphörde. Antalet platser på olika utbildningar inklusive dem i humaniora begränsades.

Humanioras minskande andel av resurserna väckte en kritik från humanistisk sida. Antalet artiklar, böcker och konferenser med detta tema är mycket stort. Kritikerna menade att humanioras viktiga roll i samhället gjordes osynlig och underskattades. Efterhand uppstod också intern debatt där yngre humanister ofta kom att stå mot en äldre generation humanister.

Sammantaget ger boken en mycket bra bild av humanioras utveckling inom utbildning och forskning under den period som behandlas. Den ger samtidigt en mycket bra bild av hur forskningspolitiken och universitetsutbildningen utvecklades generellt. Avhandlingen ger också impulser och anslag till att gå vidare med forskning om humanioras utveckling i Sverige. Jag ska nedan göra det genom kommentarer på några områden.

Boken behandlar främst utvecklingen under de första årtiondena av efterkrigstiden. Det är en tid av snabb ekonomisk tillväxt och också en snabb omvand-

ling av näringsliv och arbetsmarknad. Arbetskraftsefterfrågans sammansättning ändrades snabbt från kropps- till tjänstearbete. Först expanderade framför allt industrin medan sysselsättningen i jordbruket minskade, sedan ökade tjänstesektorn. Det blev en starkt ökad efterfrågan på vissa typer av arbetskraft, som ingenjörer i industrin och sjukvårdspersonal inom den offentliga sektorn. Efterfrågan på arbetskraft med akademisk utbildning ökade främst för dem med andra typer av utbildning än en humanistisk, även om expansionen av gymnasieutbildningen ledde till en ökad efterfrågan på lärare med sådan utbildning. Det är viktigt att hela tiden ha utvecklingen av ekonomin och utbildningssystemet som bakgrund när man behandlar utvecklingen av humanioras plats i akademisk utbildning och forskning.

Den förändrade sammansättningen av efterfrågan på arbetskraft ledde till krav på expansion av bland annat teknisk och medicinsk utbildning och forskning. Även andra typer av utbildning kom att etableras och expandera. Ett exempel är socionomutbildningen med inriktning på arbete inom kommunerna. Den startade för hundra år sedan med etablerandet av Socialinstitutet i Stockholm med en ettårig högskoleutbildning. Den expanderade sedan i flera avseenden och etablerades vid flera universitet och blev integrerade delar av samhällsvetenskapliga fakulteter med forskarutbildning och forskning.

Även utbildning i humaniora expanderade, dock inte i samma takt som andra ämnen. Efterfrågeutvecklingen på dem med humanistisk utbildning var inte lika stark. Här hade jag gärna sett en statistisk genomgång och analys av utvecklingen av antalet studenter och också antalet och sammansättningen av anställda inom humaniora. De som har genomgått humanistisk utbildning har i regel arbete men ofta inte inom det område de är utbildade inom och de har lägre löner än de med andra typer av akademisk utbildning. Det pekar därmed inte på att det av arbetsmarknads-

skäl är för liten omfattning av utbildningen inom de humanistiska fakulteterna.

Östh Gustafsson hade också mer ingående kunnat diskutera vad som är humanistiska ämnen och om det skett en förändring över tiden. De humanistiska fakulteterna har förändrats med en uppdelning i humanistiska och samhällsvetenskapliga fakulteter, men är alla ämnen inom samhällsvetenskaplig fakultet väsensskilda från dem inom humanistisk fakultet? Jämför till exempel historia med ekonomisk historia och etnologi med socialantropologi. Och jämför historia med statsvetenskap. Vad gör att ett ämne betecknas som humanistiskt och ett annat som samhällsvetenskapligt? Här hade det behövts en ordentlig diskussion om vad som kännetecknar humaniora visavi samhällsvetenskap. Är det så att vissa humanistiska ämnen kommit att betecknas som samhällsvetenskapliga?

Ett annat problem vid analyser av utvecklingen över tid och vid jämförelser mellan länder är att en del akademisk utbildning i humaniora sker på andra enheter än universitet, till exempel konstnärliga högskolor och journalisthögskolor. Hur omfattande är denna utbildning? Hur många är tjänsterna vid dessa högskolor och hur många studerar där?

I avhandlingen jämförs den kvantitativa utvecklingen av humanistisk utbildning i olika länder, främst de nordiska grannländerna. För att en sådan jämförelse ska bli meningsfull krävs dels att olika utbildnings- och forskningsinriktningar ska vara klassificerade på samma sätt i olika länder, dels att akademiska utbildningar organiserade utanför universiteten inkluderas.

Vid olika tillfällen berörs i boken utvecklingen för forskningen inom humaniora i Sverige. Något som nämns är att denna forskning till stor del, mer än den inom andra fakultetsområden, publiceras på svenska och därför inte når ut internationellt. Det vore intressant att få en närmare jämförelse mellan olika ämnen och fakulteter. Ett sätt att få en första

översikt vore att se i vilken utsträckning doktorsavhandlingar publiceras på svenska respektive engelska.

En närliggande fråga är i vilken utsträckning det finns ett samarbete om forskning mellan ämnen och fakulteter. Det är självklart för arkeologer att använda naturvetenskapliga metoder, men det finns också samarbeten på andra områden. Humanistisk forskning har också på vissa områden – till exempel lingvistik – börjat använda statistiska metoder. Ett ökat samarbete över fakultetsgränserna kan vara ett sätt att växa och nå ut.

Eskil Wadensjö

Antologier

Histories of Knowledge in Postwar Scandinavia. Actors, Arenas, Aspirations

Johan Östling, Niklas Olsen & David Larsson Heidenblad (red.)

Routledge, 2020, 280 s.

Ingen i Historikersverige kan ha missat att det pågår en stor satsning på kunskapshistoria i Lund. Särskilt kan man peka på två betydelsefulla böcker utgivna 2020: *Forms of Knowledge. Developing the History of Knowledge* (Johan Östling, David Larsson Heidenblad & Anna Nilsson Hammar, red.) och den bok som recenseras här. Innehållet i dessa två antologier är ibland bekant för den som följer historisk forskning, men där finns också några särskilt intressanta bidrag som exempelvis, i den senare, Niklas Olsens kapitel om välfärdskritik som elitkritik, Casper Sylvests bidrag om den danska debatten kring *nuclear fallout*, Sunniva Enghs diskussion av receptionen av Georg Borgströms radikala tankar om överbefolkning och hunger, Orsi Husz diskussion om kreditkortsentreprenören Elinder eller Eirinn Larsens text om norsk statsfeminism. *Histories of Knowledge in*

Postwar Scandinavia innehåller också en fin efterhandskommentar av Johan Strang, där denne pekar på vad man kan uppfatta som idealism i användandet av begreppet kunskaps-cirkulation och istället pekar på vad som genom bidragen framstår som en återigen nordisk historia om samspel mellan akademi, politik och intellektuell debatt. Jag tror att Strang har rätt och att begreppet cirkulation i sig inte egentligen gör så mycket för bidragen i denna antologi, de är intressanta i sig själva och i många bidrag misstänker man att ”kunskap” hade kunnat ersättas av en synonym: idé, diskurs, narrativ, representation.

Det är förstas en filosofisk fråga vad kunskap är och jag vänder mig inte så mycket mot användandet av detta begrepp, även om man liksom Strang kan tycka att det är vagt formulerat; jag vill snarare framhäva att begreppet cirkulation genom bidragen framstår som en vag hypotes mer än som ett distinkt analytiskt grepp och/eller metod. Jag kom i kontakt med cirkulationsbegreppet i Kapil Rajs seminarier på École des hautes études en sciences sociales i Paris. Det förtjänar att framhållas att det i Rajs tolkning avsåg att lösa vad som länge var en gordisk knut i globalhistorien, nämligen frågan om hur man skulle förhålla sig till det faktum att det fanns så mycket utbyte även i den fundamentalt asymmetriska och våldsamma kolonialhistorien. Att betona cirkulation var ett sätt att återge vikt till exempelvis de indiska botaniker vars kunskap övertogs i franska eller portugisiska översättningar, på sätt som tillförde nya betydelser och ofta också återförde element av tolkning till ursprungskällan.¹ Det fanns redan då kritik mot att cirkulationsbegreppet riskerade att suddas ut hierarkiska skillnader och maktrelationer såväl i produktion som i tolkning, liksom att cirkulationshistorien nästan per definition handlar om lyckad cirkulation

¹ Kapil Raj, *Relocating Modern Science. Circulation and the Construction of Knowledge in South Asia and Europe, 1650–1900*, Basingstoke 2007.

eftersom det tenderar att vara denna som lämnar historiska spår. Från transnationella perspektiv föreslogs exempelvis att fokus på det transnationella inte kunde ersätta förståelsen för de också nationella och lokala kontexter som kunskap, eller politik, ofta formas i.² Inför dessa argument visar redaktörerna en tydlig medvetenhet, men i de enskilda bidragen visar intresset för cirkulation sig företrädesvis genom ett slags förhållande mellan en dansk eller svensk eller norsk kontext och en på något sätt internationell, ofta amerikansk, källa. Det väcker frågan, om cirkulationen av kunskap i de nordiska länderna under 1950-, 60- och 70-talen var så hårt geografiskt inriktad, eller om det eventuellt är en produkt av ett selektivt historiskt seende, och det hade varit intressant med en sådan diskussion. En annan fråga som för mig väcks är den om de nordiska länderna som region och transnationell arena. Den frågan har behandlats förut, och man kan förstå att redaktörerna vill komma längre än så, men samtidigt tycks många bidrag förstärka tolkningen att de nordiska länderna utgjorde en egen transnationell arena långt in i samtiden, att enstaka nordiska aktörer hade kontaktytor till en större värld och att man då och då hämtade legitimitet i att ha läst, eller vara läst, i omvärlden. Kanske är det svårt att överföra cirkulationsbegreppet från en globalhistorisk kontext där såväl idéer som artefakter flödade över stora ytor och kulturer, till en betydligt mer specifik nordisk kontext där cirkulation ibland tycks betyda att en aktör läst eller träffat en annan. Det är inte i sig oviktigt, men en del av den teoretiska och metodiska innovationspotentialen i begreppet har då fallit bort. Somliga bidrag handlar inte främst om cirkulation, exempelvis David Larsson Heidenblads egen och mycket intressanta studie av 60-talets miljöjournalistik som genre. Larsson Heidenblad lyfter några av de metodiska fallgroparna

2 Patricia Clavin, "Defining transnationalism", *Contemporary European History* 2005:4, s. 421–439.

när digitala material möjliggör nya läsningar av exempelvis intertextualitet och cirkulation. Det är uppenbart att stora delar av den transnationella historien inte skulle vara möjliga utan digitala material, samtidigt är det långt ifrån alla frågor eller aktörer som överhuvudtaget lämnat digitala avtryck och de digitala spåren är ofta också helt enkelt så många att de bekräftar en hypotes om cirkulation, samtidigt som de gör det svårare att ställa frågor om makt, hierarki och beroende. Om cirkulationen i sig är det väsentliga skulle man vilja se större frågor om tolkningsföreträden, kunskapens organisation, samverkan mellan kunskapsregimer och politik, eller lyckad kontra misslyckad cirkulation. *Histories of Knowledge* börjar istället i en för mig problematisk tes om kunskapsamhällen, en term som under en viss period fick mycket kapital från en teknikdeterministisk idé om informationssamhället, och som historiker gjort mycket för att nysanera. Det hade varit viktigt att genom bidragen tydligare visa att en väsentlig förändring sker i kunskapens organisation under den studerade perioden, och att detta förankras i nya sociala och kulturella kunskapspraktiker som i sig säkerligen i många fall befäste idén om det nordiska.

Jenny Andersson

Konferensrapport

The Scandinavian Prize Papers: History and Historical Linguistic, 1650–1815

Conference held at the Royal Swedish Academy of Letters, History and Antiquities, 26–27 November 2020

Early modern historians and historical linguists face the challenge that most available sources favor the perspectives and perceptions of the literate elites, especially regarding maritime trade, intercultural

encounters, and the production, circulation, and transformation of knowledge and languages in global contexts. There is, however, one archive offering astonishing insights into the lives of sailors, soldiers, and lower-ranking merchants and business travelers and their families, as well as the ways in which they participated in, contributed to, and made sense of early modern global convergences: the so-called Prize Papers held by The National Archives in Kew, London. This collection and questions concerning its use and usability were at the center of the digital conference "The Scandinavian Prize Papers: History and Historical Linguistic, 1650–1815", organized by Margaret Hunt (Uppsala) and Leos Müller (Stockholm) and hosted by the Royal Swedish Academy of Letters, History and Antiquities in Stockholm on the recommendation of Elisabet Engdahl (Gothenburg) and Maria Ågren (Uppsala) on November 26–27, 2020.

In maritime law, a "prize" is an enemy ship captured in war. Between 1615 and 1815, the British navy and British privateers captured around 35,000 ships of which around 4,500 sailed under Danish or Swedish flags. Routinely, the capturers confiscated every piece of paper found on the seized ships, including business, trade, and personal papers but also bundles of unopened correspondence, diaries and journals, language manuals, and a variety of material objects. Based on an examination of this evidence and depositions of crewmembers, prize courts then determined whether a captured ship was a "good prize" (i.e., a ship of the enemy or a purported neutral ship trading for the enemy). In such a case, the Crown or the privateers profited from selling the seized ship and its cargo.

The *Scandinavian Prize Papers* conference showed that this practice of early modern economic warfare at sea has produced a unique body of sources presenting rare opportunities and methodological challenges. During the two-day conference, scholars from Scandinavia, the Neth-

erlands, France, United Kingdom, and Germany took stock of the work that has been and continues to be carried out on the Prize Papers, discussed future projects, and encouraged a global outlook on Scandinavian history. The first panel addressed "The Prize Papers as a historical source." Lucas Haasis and Christina Beckers (both Oldenburg) presented the *Prize Papers Project*, part of the Göttingen Academy of Sciences and Humanities in Germany and based at the University of Oldenburg and The National Archives of the UK. The project's aim is to digitize and publish the entire Prize Papers collection online, including more than 160,000 letters (many still unopened) and 4,080 archival boxes. Jelle van Lottum (Nijmegen and Amsterdam) and Leos Müller discussed the possibilities of combining the Prize Papers with other sources. Jelle van Lottum explained how large datasets extracted from the Prize Papers could be linked to, for example, the employment records of the Dutch East India Company and notary records to gain new insights into maritime careers. Leos Müller showed that several repositories held by the Swedish Riksarkivet, such as the *Diplomatica Anglica*, the Algerian Passport Registers, and the *Fribrevsdiarier*, contain records relating to 49 of 74 Swedish ships taken as prizes during the American War of Independence (1776–1783).

In the second panel, "The Prize Papers as a source for historical linguistics," the focus shifted to the archive's potential in terms of exploring early modern language use. The talks by Marita Akhøj Nielsen (Copenhagen), David Håkansson (Uppsala), and Marijke van der Wal (Leiden) all drew attention to the common view in the discipline of treating language as a standardization process, typically examined through the lens of elite literate authors. The thousands of (private) letters kept in the Prize Papers provide an unprecedented insight into the development of languages "from below." So far, this has been researched in Dutch, as demonstrated

by Marijke van der Wal. Marita Akhøj Nielsen and David Håkansson pointed to the possibilities of exploring languages tied to Scandinavian maritime working communities as well.

The third and fourth panels turned to “Exploring localities and globality in the Prize Papers.” Simon Skovgaard Boeck (Copenhagen) focused on the variety of spellings available for the English port of “Plymouth,” arguing that a linguistic perspective on sailors’ letters highlights the interconnectedness of maritime communities. The papers by Victor Wilson (Uppsala), Pierrick Pourchasse (Brest), and Annika Raapke (Göttingen) drew attention to trade practices and how the Prize Papers undermine traditional terms and concepts. Focusing on Caribbean transit trade and the question of state control through the lens of the Swedish free port on St. Barthélemy during the wars of 1793–1815, Victor Wilson underlined how neutral merchants increasingly had to navigate the conflicting aims of belligerents’ regional prize courts, wars, and officials interpreting mercantile regulations to their own advantage. Pierrick Pourchasse, examining seized Scandinavian ships during the Revolutionary Wars, showed how the Prize Papers enrich understandings of neutral navigation in international relations. He argued that Anglo-French warfare provided an opportunity for small states to profit from their internationally recognized neutrality. Annika Raapke presented evidence from the Prize Papers of a hitherto neglected business practice carried out by French and free women of color in the French Atlantic, commonly referred to as *petites affaires* or *pacotille* trade. The activities of these women, who traded consumer goods in small quantities in conjunction with larger shipments, defy traditional and gendered notions of “merchants” and “non-merchants.” Following traces of individuals on the Danish ship *Eenrom*, Aske Brock (Aalborg) revealed the fascinating global micro-histories that can

be written based on surviving documents from a single ship. Simultaneously, he emphasized the limitations of the material as the records only enable snapshots into life stories. Once again, it became clear that contextualizing the Prize Papers in combination with other sources will be a key avenue for future projects.

The final papers by Lisa Hellman (Bonn) and Kapil Raj (Paris) extended the presentations beyond the Prize Papers, offering perspectives on early modern acquisitions of knowledge overseas. Taking a cue from language manuals found in the Prize Papers, Lisa Hellman explored how eighteenth-century Europeans in Canton copied Cantonese textbooks, which resulted in multilingual dictionaries as a global product merging European and Cantonese language norms. In a similar vein, Kapil Raj discussed the acquisition of knowledge in foreign lands. Putting the travel guide at the forefront of European travel literature, he pointed to the dependence on local knowledge as overseas actors made sense of their new surroundings. Furthermore, as these guides were often part of circulatory migrations of their own, the exchange of ideas, customs, and practices offered global connections facilitating the ways in which early moderns navigated their surroundings. The records in the Prize Papers invite scholars to follow up on this theme and link empirical analysis to a theorization of knowledge.

So, what was gained from these two days? First, the vibrant discussions demonstrated the value of a cross-disciplinary approach to the Prize Papers. A variety of studies and methods generate new knowledge from the material. Second, several papers emphasized the need to link the Prize Papers to other sources. Third, the conference highlighted the Prize Papers’ potential for exploring how early modern people familiarized themselves with and appropriated the world. All in all, this points to new understandings of global convergences, maritime trade,

and communication in the years to come. The well-organized digital conference was promising with regard to how future international collaborations on the Prize Papers might look like. Finally, the prospect of (parts of) the Prize Papers soon being accessible online was balm for the soul of archive-deprived historians in these times of lockdowns.

Gustav Ångeby & Francisca Hoyer

Mindre uppmärksammade historiska jubileer

Originalteckning för *Scandia* av Fredrik Tersmeden

